

## OM KORRUPTION OCH GEMENSAM MORAL

Vad talar man om när man talar om korruption och vem är det man talar om? **Hannes Nykänen** kopplar begreppet korruption till gemenskap och moralisk förträngning i en kritisk diskussion som tar spjörn mot konventionella sätt att uppfatta korruption. I sin essä granskar han korruptionens former och det som vi inte vill se.

Text: Hannes Nykänen

**K**orruption anses vanligen vara ett problem som angår personer som har makt. Att handla korrupt innebär att man missbrukar sin makt för sin personliga vinnings skull. Korruption är i den här förståelsen ett problem som gäller politiker, tjänstemän och företagsledare. Men är det inte lite egendomligt att ett så omfattande samhällsproblem kan avgränsas till en så bestämd grupp människor? Det är som om problemet med korruption skulle handla om hur korrekt en grupp nyckelpersoner hanterar vissa förfaranden. Ändå tänker vi inte att ett korrupt handlande skulle betyda att man begår ett misstag i hanteringen utan att man har en försåtlig avsikt med sitt handlande. Problemet är först och främst moraliskt; inte juridiskt. Det är alltså inte fråga om att en samling människor skulle handla utan att känna till de relevanta lagarna och att den som utpekats som juridiskt ansvarig sedan får bära ansvaret. Vad det handlar om är att en grupp människor handlar med försåtliga avsikter. Vem det är som får bära det juridiska ansvaret är en skild fråga.

Korruption finns alltså inom en praxis. Människor i en viss bransch försöker på alla tänkbara sätt *påverka*, säg, en tjänstemans sätt att se på en viss fråga. *Det är den här strävan som är korrupt*. Sedan kan det visa sig att vissa former av att försöka påverka tjänstemannen är olagliga medan andra inte är det, men den här juridiska frågan förändrar inte det faktum att strävan att påverka, vare sig den är olaglig eller inte, är moraliskt korrupt. Att försöka påverka en beslutsfattare är inte samma sak som att informera henne om någonting. Det här blir tydligt till exempel på så sätt att informerandet inte skyr offentlighet; tvärtom, medan påverkan sker i det dolda.

Det som är förvirrat och korrumpert i dag är att man inte ser att det är den försåtliga avsikten, strävan att påverka, som är korrupt. Vilka former av försök till påverkan som kan beivras är ett juridiskt problem om vad som kan föras till bevis och vad som kan anses vara en samhällsangelägenhet osv.

Dagens etablerade syn (bland åtminstone makthavare och jurister) på strävan att påverka är bakvänd. Det är som om man skulle tänka att det är i sig moraliskt acceptabelt att

försöka påverka politiker och tjänstemän; det är bara vissa aspekter som ingår i strävan att påverka som anses förkastliga. Dessutom är det som om man skulle mena att problemet med korruption är att det kan sabotera genuin konkurrens mellan företag. Men ur moralisk synvinkel är problemet med korruption just att man försöker påverka människors bedömning. Hur korruption inverkar på konkurrens är moraliskt irrelevant. Den omfattande lobbingsverksamhet som förekommer på både nationell nivå och EU nivå är helt enkelt moraliskt korrupt. Vilka delar av den här verksamheten som är olagliga eller omöjliga att nå via lagstiftning är en skild fråga.

Förekomsten av korrupta handlingsmönster avslöjar ett faktum som vi inte brukar vilja tänka på, nämligen att korruption är förankrat i samhället. Annorlunda uttryckt: korruption utgör ett slags destillat av vår egen moraliska korruption. Vi får syn på vår egen korruption i en form som vi inte

*längre* kan godta. Vi talar om korruption då vi tycker att den moraliska likgiltigheten har gått *för långt*. Då uttrycket "Nu har det gått för långt!" används i moraliska sammanhang så har det den dolda underbetydelsen att den moraliska likgiltigheten har börjat ta former som uppfattas som *oanständiga*. Begreppet

Problemet med korruption är först och främst moraliskt; inte juridiskt.

korruption hänger alltså ihop med begreppet *hyckleri*. Då man blir upprörd över förekomsten av korruption så ger man samtidigt uttryck för moraliskt hyckleri. Varför skulle ens moraliska indignation över korruption tvunget vara ett hyckleri?

Indignationen är ett hyckleri enbart om man uppfattar den moraliska problematiken i termer av *korruption*, det vill säga som specifika överträdelser som äger rum inom vissa sektorer i samhället. Men om man inser att korruption inte är ett isolerat problem utan ett problem som hänger samman med hela samhället så behöver det inte vara fråga om hyckleri. I ett sådant fall blir man inte upprörd av förekomsten av korruption utan ser den som en aspekt av de moraliska problem människor har med varandra (och med det här

menar jag inte att man skulle ha en försonlig inställning till korruption; tvärtom).

Vårt hyckleri visar sig på ett otal sätt. Vi tycker det är moraliskt klandervärt att använda ordet "neger" och inbillar oss att våra indignerade reaktioner på Sannfinländare och andra rasister hänger samman med vårt moraliska engagemang. Men samtidigt som vi bröstar oss med denna hotfulla och i sin sentimentalitet högtidliga "moraliska" indignation så köper vi utan betänkligheter varor som är producerade under förhållanden som kan likställas med slaveri. Vart har den högtidliga, moraliska indignationen försvunnit? Och hur kommer det sig att vi kan upparbeta en sådan ilska över hur ett ord används samtidigt som vi låtsas att inte märka att vi upprätthåller omständigheter som kan likställas med slaveri?

Då man börjar reflektera över avsaknaden av proportioner i våra reaktioner så inser man att häftigheten i den ena reaktionen utgör ett försök att kompensera vår likgiltighet för svårare problem. Vårt hyckleri visar sig på många olika sätt som en avsaknad av sinne för proportioner. Frågor om stadsplanering skapar häftiga debatter medan frågor om global rättvisa inte väcker mycket intresse. Om någon miss-

Vi vill inte se våra gemensamma former av korruption; den korruption som ingår i själva grunden för gemenskapens gemenhet. Gemenhet är den inställning och känsla som binder samman gemenskapen och håller de "obehöriga" utanför den.

handlar katter blir tusentals människor upprörda men om pakistanska civilpersoner dödas så tas det som en del av världens gång.

En gemen form av korruption är vår benägenhet att uppskatta just precis sådana fördelar som man kan nå genom korrupta metoder, mest typiskt materiella saker och pengar. Vi kan förstås *säga* att pengar inte betyder så mycket, men det är framför allt rika människor som respekteras i vårt samhälle. Det här innebär att om någon är väldigt framstående på ett sätt som uppskattas av ett stort antal människor men som inte är direkt relaterad till pengar, så går det i vår kultur att förvandla den här uppskattningen till pengar. Vi är beredda att betala för det som vi anser vara viktigt. Se dig runt i samhället: de som är rika sysslar med sådant som du är villig att betala för. Trots det här så bryr vi oss inte mycket om bakgrunden till människors rikedom; vad vi respekterar är rikedom – inte hur man har råkat samla ihop den. Är man rik så får man av den orsaken utrymme i offentligheten. Den blotta närvaron av rika personer väcker intresse och genererar potentiellt pengar. Någoting av det här måtte manusförfattarna till *The Simpsons* ha förstått då de låter Homer säga: "For remember son, unlike love, respect cannot be bought."

## Gemenskap och gemenhet

Vi vill inte se våra gemensamma former av korruption; den korruption som ingår i själva grunden för gemenskapens gemenhet. Gemenhet är den inställning och känsla som binder samman gemenskapen och håller de "obehöriga" utanför den. Det finns inget entydigt sätt att avgöra vem som tillhör en gemenskap och vem som är utanför. Social gemenskap har på grund av sin inneboende aggression en tendens att splittras till sin minsta beståndsdel, den enskilda individen ("Är jag den enda vettiga människan här?"). Det som håller samman en gemenskap är hot, d.v.s. ett fenomen som av den aktuella gemenskapen uppfattas som ett hot. Det är hotet som binder samman gemenskapen, den sammanbindande rädslan och aggressionen utgör en aspekt av det jag kallar gemenhet. Aggression mot "inre" hot går inte att skilja ifrån aggression mot "yttre" hot därför att aggressionen i fråga handlar om en gemenskapsökande, ängslig misstänksamhet mot allt som kan hota vare sig det är "där ute" eller "bland oss". I en gemenskap som inte "hittar" lämpliga yttre hot kommer aggressionen att vändas inåt och så att säga göra det inre till något yttre; vännen till en fiende. Varje maktbärande förstår att utnyttja den här effekten och varje gemenskap, så långt den är en gemenskap, är mottaglig för den.

Gemenheten är förstas i grunden alltid den samma men det kan ibland vara klarläggande att skilja mellan dess skenbart sammanbindande och dess splittrande tendens. I filmen *Dallas Buyers Club* får den AIDS-diagnosticerade huvudpersonen **Ron Woodroof** känna hur den "inre" gemenheten sammanfaller med den "yttre". I hans mycket konservativa, rasistiska och homofoba vänkrets är en AIDS-diagnos ett entydigt symptom på homosexualitet. En chockad och perplex Woodroof, tidigare en central gestalt i gänget, blir hånad och utestängd ur vänkretsen. Den rädsla och aggression som riktas mot Woodroof var förstas närvarande också före diagnosen; det är den här omständigheten som gjorde att Woodroofs vänner så skoningslöst utestängde honom. De hade inte sett honom som en människa att älska utan som en person som hade *samma* aggression som de själva. Det var den här aggressionen som utgjorde *grunden för deras gemenskap*, men då det fanns skäl att misstänka att Woodroof kanske inte alls hade samma aggression som de andra så kunde de inte längre känna gemenskap med honom.

Jag menar förstas inte att mänsklig samvaro genomgående präglas av gemenhet. Vad jag menar är att den aspekt i samvaron som bygger på gemensam aggression, och som i sin aggression samtidigt alltid också är splittrande, är gemen. I den mån samvaro inte bygger på aversioner mot andra bygger den inte på gemenhet och är alltså inte en gemenskap i den mening som jag avser.

## Korruption och relativism

Det som blir tydligt i fallet Woodroof är hur en gemenskap bygger på att människor har korrumpierade föreställningar om sig själva och andra. Man är vänlig, hjälpsam, lojal, generös och så vidare, så långt som det är förenligt med de korrumpierade föreställningar som gemenskapen bygger på. Det som vi vanligtvis menar då vi talar om korruption är den

”omoral” som uppstår då människor *inom* en gemenskap tillskansar sig fördelar på de andra medlemmarnas bekostnad. Vad som räknas som korruption varierar därför från en gemenskap till en annan beroende på hurdana de för gemenskapen konstitutiva, korrumpade föreställningarna råkar vara. I en kultur där gemenskapen bygger på starka familjeband blir den inomkulturella synen på korruption anorlunda än i en kultur där familjeband är mindre viktiga. Det är därför oklart vad det betyder att påstå t.ex. att Italien är mer korrumpat än Finland. Ur ett finskt perspektiv framstår det förstås så, och kanske norditalienare tycker att syditalienare är korrupta men det finns ingen jämförelsegrund för att avgöra huruvida en viss kultur är mer korrupt än en annan. Ifall syditalienare på det hela taget vore mer korrupta än, säg, finländare så skulle det betyda att deras gemenskap i något avseende är mer ”gemen” än vår, men det här låter sig inte sägas.

Det här betyder inte att moral skulle vara relativ utan att folks tendens att skapa korrumpade former av mänsklig samvaro varierar på ett sätt som är konstitutivt för begreppet *kultur*. Anorlunda uttryckt: ”moralisk korruption” är något som människor ”skapar” tillsammans. Huruvida former som skapas hänger samman med de moraliska svårigheter som är aktuella i en given livsform.

I en kultur där familjebanden är svaga uppstår frågan om hur fattiga och utslagna människor ska tas om hand, eftersom de anhöriga ofta inte gör det. I en kultur med starka familjeband uppstår förväntningar om ovillkorlig sammanhållning eftersom ”allt” sköts av familjen. Båda uppställningarna bygger på gemensamma moraliska förträngningar, korrupta synsätt som ingen vill se (vårt välfärdssamhälle bygger inte på något entydigt sätt på omsorg om varandra). I vissa fall tar sig de här korrupta synsätten en sådan form att människor inom kulturen anser dem moraliskt klandervärda. Men det moraliskt korrupta har anmält sig långt tidigare, så ur ett moraliskt perspektiv är korruptionens mer graverande former förlängningar av den gemensamma omoralen. Mord och misshandel såsom de förekommer i till exempel maffiadominerade kulturer hänger samman med ett synsätt där människors personliga frihet från början är ifrågasatt i gemenskapens namn. Kravet på gemenskap genererar en vilja att tvinga människor in i gemenskapen. Gemenskapen visar hur dess tanke om ”att vara tillsammans” bygger på inneboende personliga maktanspråk.

I de nordiska länderna hänger de gemensamma moraliska förträngningarna samman med idén om att man inte får lägga sig i andras angelägenheter. Familjevåld och andra former av misär anses inte vara en angelägenhet för någon enskild person utanför kärnfamiljen, utan för myndigheter. Den här inställningen skapar en anda där korrupta handlingar lätt låter sig döljas bakom byråkratiska former: den korrupta handlingen kan maskeras som ett sätt att sköta allmänna angelägenheter. Också här är personliga maktanspråk invända i sådant som sägs vara motiverat av gemenskap. Den här typen av korrupt verksamhet är oerhört utbredd i vårt land. Om till exempel en klar majoritet röstar på ett visst parti i en viss kommun, så kan invånarna i kommunen komma att vänja sig vid tanken att kommunkansliet fungerar i stort sett som ett partikansli för det dominerande partiet. Det kan ju se ut som om enbart gemensamma frå-

gor avhandlades och sedan är ju alla relevanta personer ”ändå redan där”. Bara ibland blir korruptionen så svårartad att dess korrupta drag blir allmänt synliga och också då blir reaktionerna milda. Den så kallade Åbosjukan, valfinansieringshärvan, västmetron och härvorna i polisväsendet utgör exempel på det här.

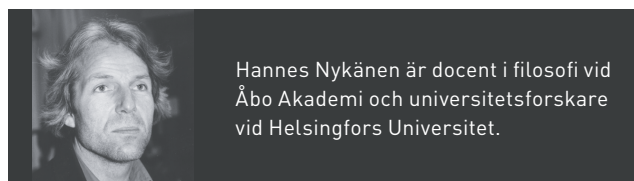
### ”Vi visste ingenting!”

Moralisk korruption bygger på en symbiotisk växelverkan mellan förövare och medlöpare. Den underförstådda överenskommelsen är ”Om du inte ser det här så ser jag inte det där.” Problemet med den här formuleringen är att den får det att framstå som om överenskommelsens undflyende moment skulle handla om att den är outtalad. Men undvikandet

Vår benägenhet att blunda för ondska visar hur långt vi är delaktiga i den. Man kan inte i all tysthet ställa sig utanför ondskan, för den arbetar just i det tysta.

är mer svårartat, det vill säga det är fråga om förträngning. Det här innebär inte bara att parterna inte är medvetna om någon överenskommelse utan att de ”upprört” skulle förneka att någon sådan överenskommelse finns eller, om de är filosofiskt lagda, ens *kan* finnas. Att bli medveten om sin moraliska korruption innebär, såvitt man inte är en ängel, att bli medveten om allt det som man har en tendens att med *indignation* förneka.

Det korrupta, både i smått och i stort, sker fullt synligt inför våra ögon. Om man inte ser det så betyder det att man är delaktig i det. Det finns förstås en stor mängd problem att diskutera här, men låt mig i det här sammanhanget bara peka på en liten och gemen omständighet med det där att ”inte se” det korrupta. Då livet löper normalt så kan man ta emot alla de fördelar som man kan bli tilldelad av makt-hungriga manipulörer. De verkar ju vara så trevliga och hyggliga personer. Och om det skulle råka framkomma något graverande (och det är ju till all lycka ovanligt; nämligen att det kommer fram) så kan man med oskuldsfullt uppspärade ögon säga: ”Vi visste ingenting! Vi kunde aldrig tro att han/hon/de var så ond(a)!” Aldrig har någon korrupt politisk ledare, pedofil, massmördare, kriminell, maktgalen byråkrat, härsklysten föreningsordförande och så vidare, före sitt fall setts som något annat än en vanlig hygglig, och ofta karismatisk och medryckande, människa. Vår benägenhet att blunda för ondska visar hur långt vi är *delaktiga* i den. Man kan inte i all tysthet ställa sig utanför ondskan, för den arbetar just i det tysta.



Hannes Nykänen är docent i filosofi vid Åbo Akademi och universitetsforskare vid Helsingfors Universitet.